

מדוע הלך הנביא ערום ויחף שלוש שנים?

הרב ד"ר יואל בן נון (שיעור מס' 130)

מתוך: יואל בן-נון ובנימין לאו, ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 201-208

מרד אשדוד ונבואת "ערום ויחף" (פרק כ; 713 – 711 לפנה"ס)

חזקיהו עורר תקווה בלבו של הנביא, שהחל לדמותו כמלך משיח בכוח. שקידתו של חזקיהו לחיזוק הקשרים עם גולי אפרים שהגיעו לירושלים ועם שארית שבטי הצפון שנותרו בגליל ובשומרון, חגיגת הפסח ואיחוד הממלכה תחת בית דוד, הוסיפו לו נקודות זכות כמי שעתיד להקים מחדש את כיסא דוד על כל ישראל. רק דבר אחד ישעיהו ביקש למנוע – מרד נוסף באשור. נפילתה של אשור בוא תבוא מיד ה', ומלך יהודה יעשה טוב בעיניו אם יתמקד בהמשך התיקון מבית, בצדקה ובמשפט ובחיזוק הרוח של בני עמו.

אלא שחזקיהו הלך והתעצם במלכותו, ובאורח טבעי החל להתעניין גם במדיניות חוץ. פעילות פוליטית אינטנסיבית התרחשה סביבו, והוא נדרש לקבל החלטה אם להצטרף להתארגנות חדשה המבקשת לסלק את אשור מאחיזתה באזור, או להישאר נאמן לאשור (כאחז אביו) ולהסתכן בקרע עם שכניו הקרובים. פרשה זו מתועדת בפרק קצר וסתום, היחיד מפרקי ישעיהו הנושא במפורש את שמו של סרגון.

הבנת הרקע הפוליטי: "בשנת בא תרתן אשדודה"

בְּשָׁנַת בֹּא תִרְתָּן אֲשֶׁדוּדָה, בְּשָׁלַח אֹתוֹ סַרְגּוֹן מֶלֶךְ אֲשׁוּר, וַיִּלְחֶם בְּאֲשֶׁדוּד וַיִּלְכְּדָהּ (כ, א).

כבר בשנתו השלישית של סרגון, מיד אחרי הגליית שומרון, הוא כבש את עזה, ולדבריו המתועדים בכתובת "תפס במו ידי" את חנון מלך עזה והגלה אותו לאשור. בשנים הבאות שיעבד שבטים ערביים סמוך לגבול מצרים, ואף הקים שם מושבה מסחרית אשורית (באזור אל-עריש של היום). פלשת נחשבה בעיני מלכי אשור יעד אסטרטגי בגלל הקרבה למצרים.¹

המרד של אשדוד בסרגון ודיכוי (שהביא לכיבוש העיר) זכה לתיאורים מפורטים בכתובות סרגון.²

על פי מידע זה ניתן לשחזר את האירועים העיקריים:

בשנת 8 לסרגון (715 לפנה"ס) מרד מלך אשדוד (עזורי) בשלטון האשורי. הוא זמם להקים ברית מלכים נגד אשור ושלח שליחים למלכים שמסביב.

בשנת 10 לסרגון (713 לפנה"ס) נשלח תרתן (כינוי לשר צבא בכיר באשור) וכבש את אשדוד המורדת. עזורי הודח ובמקומו המליכו את אחיו אחימתי, שהיה נאמן לממלכה האשורית.

בשנת 12 לסרגון (711 לפנה"ס) נאלצו האשורים לבוא שוב לאשדוד, כי האשדודים הדיחו את אחימתי והמליכו במקומו את ימני, איש חיל שביצר את אשדוד, כרת בריתות עם מדינות באזור ואף זכה לברית הגנה עם מצרים. למסע האשורי הזה כבר יצא סרגון בעצמו כדי לוודא את מיגור המרד. סרגון הפך את אשדוד לעיי חורבות, הגלה את יושביה והושיב בה חיילים אשורים.

ימני המורד ברח למצרים וכרת ברית עם המלך השליט בה. באותה תקופה השתלטה שושלת מלכי כוש על מצרים העליונה (הדרומית) והתחתונה, ופתחה תקופה של "פרעונים שחורים", שנמשכה כשבעים וחמש שנה. השליט המצרי, שהיה פטרונן של ימני האשדודי, נרצח, והמלך פיי, מייסד שושלת הפרעונים השחורים, מסר את ראשו של ימני לאשורים כמתנת ידידות.³

¹ ח' תדמור, "חטאו של סרגון", ארץ ישראל, ה' (תשי"ט); ג' גליל, היחסים בין יהודה לאשור בימי סרגון השני; ציון נז (תשנ"ב), עמ' 113 – 133; נ' נאמן, מדיניותם של אחז וחזקיהו כלפי אשור בימי סרגון, ציון נט (תשנ"ד), עמ' 5 – 30.

² כתובות סרגון נמצאו על קירות הארמון בבירתו בדור שורכין (706 לפנה"ס).

³ לסיפור המהפכה של ה"פרעונים השחורים" הוקדש גיליון של נשיונל ג'אוגרפיק ישראל, 117, (פברואר 2008).

כל זה הוא הרקע לנבואת ישעיהו:

בַּעַת הַהִיא דִּבֶּר ה' בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ בֶן אֲמוּץ לֵאמֹר:

לֵךְ וּפְתַחֵת הַשֵּׁק מֵעַל מִתְנִידְךָ, וְנַעֲלֵךְ תַּחֲלֵץ מֵעַל רִגְלֶיךָ, וְנַעֲשֵׂ כֵן – הֲלֹךְ עָרוֹם וְיַחֲף;

וַיֹּאמֶר ה': כִּפְאֶשֶׁר הֲלֹךְ עֲבָדִי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיַחֲף שְׁלֹשׁ שָׁנִים, אוֹת וּמוֹפֶת עַל מַצְרַיִם וְעַל כּוּשׁ;

כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת שְׂבִי מַצְרַיִם וְאֶת גְּלוֹת כּוּשׁ – נְעָרִים וְזִקְנִים, עָרוֹם וְיַחֲף וְחֲשׂוּפֵי שֵׁת, עֲרוֹת מַצְרַיִם;

וְחַתּוּ וּבָשׂוּ מְכוּשׁ מִבְּטָם, וּמִן מַצְרַיִם תִּפְאָרְתָּם;

וַאֲמַר יֹשֵׁב הָאֵי הִזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא:

הִנֵּה כֹה מִבְּטָנוּ אֲשֶׁר נִסְנוּ שָׁם לַעֲזָרָה לְהַנְצִל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אֲשׁוּר, וְאֵיךְ נִמְלֹט אֲנַחְנוּ? (כ, ב-ו).

ירושלים חרדה מפני בואו של תרתן

במסע הראשון של אשור נגד אשדוד ("בשנת בא תרתן" – 713 לפנה"ס) פנה ה' אל הנביא וציווהו: "לך וּפְתַחֵת הַשֵּׁק מֵעַל מִתְנִידְךָ". הנביא מצטווה להתיר את השק המונח עליו זה מכבר. אולם מדוע עטה הנביא שק? מדוע נצטווה להתירו? לאחר מכן הנביא מצטווה לחלוץ את נעליו ולהלך "ערום ויחף" בחוצות ירושלים במשך שלוש שנים. מה ביקש המראה הנבואי הזה לומר למלך וליושבי ירושלים?

פתרונו של הרמב"ם לשאלות אלו פשוט, כשיטתו בכל מקום: הכול במראה הנבואה (מורה נבוכים מו). לשיטת הרמב"ם מי שחושב שהנביא הסתובב ערום ויחף בחוצות ירושלים במשך שלוש שנים לפי צו ה', הוא "חלוש הסברה". אכן יש היגיון בטענה הזו כי קשה לדמיין את ישעיהו, איש ממשפחת המלוכה, המשתטה במשך זמן רב כל כך ואיש אינו מונע זאת בעדו. אלא שבעיון בשבילי האירועים ההיסטוריים מתקבלת תמונה המאפשרת לראות את מעשהו של הנביא כמעשה של ממש ולא כמשל או דמיון.⁴

השק שעטה ישעיהו עוד לפני בוא תרתן לאשדוד אינו חייב להיות סימן לאבל, כפי שהציע הרד"ק. אמנם שק מסמל פעמים רבות במקרא אבלות⁵ אך הוא מבטא גם תחוננים להצלה ממוות ולתפילה (דברי בן הדד במלכים א כ, לא- לב; מעשה אחאב במלכים א כא, כ ועוד), ונראה כי גם בפרקנו כך.

מדוע אפוא עטה ישעיהו שק? באחת התעודות האשוריות של סרגון מסופר, שיוזם המרד האשדודי פנה לכמה משכניו: "עֲזוּרֵי מֶלֶךְ אֲשַׁדּוּד זָמַם בְּלָבוּ כִּי לֹא יַעֲלֶה עוֹד מִנְחָה לְאֲשׁוּר, וַיִּשְׁלַח אֶל הַמְּלָכִים שְׂכַנְיֹוֹ"⁶.

האם פנה מלך אשדוד גם למלך יהודה? אין לנו כל עדות על כך. עד כה לא שמענו על מעורבותו של חזקיהו בענייני חוץ, אולם ייתכן שכאן נוצר גישוש ראשון בכיוון זה, כפי שיקרה אחר כך בשליחי מרדך בלאדן ובברית עם מצרים.

ישעיהו ראה את נביטת המהלך הפוליטי הזה ולא ידע את נפשו. עשרים שנה לפני כן עמד כך מול אחז וניסה לשכנעו להישאר מחוץ למעגל המלחמה של אשור בישראל ובארם. השתדלותו לא הועילה ואחז הפך למלך בחסות אשור. דמותה של ירושלים נתכערה והתמלאה אלילים בשנים בהן היה אחז "עבדו ובנו של תגלת פלאסר".

⁴ כל הניתוח הבא על פי יהודה אליצור, "בשנת בא תרתן אשדוד", בתוך קובץ מאמריו: **ישראל והמקרא**, רמת גן תש"ס, עמ' 192 – 200; ראו גם ש' ורגון, "נבואת ישעיהו על רקע המרד של אשדוד בסרגון השני ודיכוי", **בית מקרא**, קנב (תשנ"ח), עמ' 1 – 20.
⁵ בראשית לז, לד: "ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על-בנו ימים רבים"; עמוס ח, י: "והפכתי חגיכם לאבל וכל-שיריכם לקינה והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה ושמתייה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר"; תהלים ל, יב: "פתחת שקי ותאזרני שמחה", כלומר פסק האבל.
⁶ מ' כוגן, **אסופת כתובות היסטוריות**, ירושלים תשס"ד, עמ' 58.

אחרי שנים קשות אלו בא חזקיהו בן אחז וחילץ את ירושלים מכבליה. היו אלה שנים של חזרה לעבודת ה', למסורת אבות, של הרחבת ירושלים וחומותיה, איחוד עם שארית שבטי ישראל ששרדו בארץ – כל אלה החזירו לעיר את תפארתה ולנביא את תקוותו, שהמלך הזה אכן ראוי לשבת על כיסא דוד אביו, כי הוא דבק באלוהיו בהשקט ובבטחה.

האם גם המלך הזה נשאב לפוליטיקה האזורית, לבריתות חסרות השחר?! האם שוב צריך להסביר שקואליציה אזורית מורדת היא חלום תעתועים המנוגד לרצון ה'?! על מה נשענת הקואליציה של אשדוד המורדת, על מצרים המבטיחה את עזרתה אבל עסוקה באותה עת במלחמות פנימיות בין הדרום (מצרים העליונה) הנשלט על ידי כוש, לבין הצפון (מצרים התחתונה)?!

מסעו של תרתן לאשדוד לא היה סודי. בשעה שהוא התקרב ידעה כל הארץ שזו עת צרה ומצוקה. בהיעדר עדויות ממשיות אפשר רק לשער את הבהלה שאחזה ביושבי ירושלים. אמנם האשורים באו על מנת לדכא את המרד באשדוד, אך מי ערב שלא ירצו להעניש גם את אלה שחברו אליו, או אפילו "רק" קיבלו את שליחיו?

הצבא האשורי עלה על אשדוד וירושלים עצרה את נשימתה. ישעיהו חגר שק והתפלל לתשועת ה' מחרבו של סרגון. מתי החל את שקו ותעניתו? מן הסתם בשעה ששמע על מסעו של תרתן היוצא לדרך. התנגדותו של ישעיהו למעורבותו של חזקיהו בפוליטיקה הזאת הומרה באותו רגע לתפילה ולתחנונים.

בין מסע למסע: פשר הסרת השק וחליצת הנעל

עם סיום מסע תרתן לאשדוד נשמה ירושלים לרווחה. גם הנביא הסיר את שקו. אך ברגע זה הוא קיבל צו מה' לא רק להסיר את השק אלא גם לחלוץ את הנעל; הוא הצטווה ללכת "ערום ויחף". זו תמונה קשה ומוזרה - אנשי ירושלים חוגגים והנביא מתהלך ליד בית המלך ערום ויחף.

כדי להבין את הצו הזה ניזכר במציאות הפוליטית שנוצרה באשדוד לאחר הסתלקות תרתן. זמני, שהומלך בידי אנשי העיר אחרי שהדיחו את המלך שמינו האשורים, החל מיד לגייס קואליציה להמשך המרד באשור, מקרב פלשת, יהודה, אדום ומואב. על הקואליציה הזאת סוכך בפטרונות מוגזמת, פרעה מלך מצרים.⁷

כאשר סרגון הבין שאשדוד אינה נכנעת הוא יצא להענישה ולהחריבה עד היסוד. אלה שלוש השנים (713-711 לפנה"ס) בהן הלך ישעיהו ערום ויחף, כדי להזהיר את המלך חזקיהו מלהצטרף למרד הזה. הנביא ראה את מלחמות הדמים במצרים בין אנשי כוש לבין מצרים התחתונה, וזעק בנבואתו: "וחתו ובשו מכוש מבטם ומן מצרים תפארתם". הנבואה הזאת מערבבת בכוונה בין "כוש" ו"מצרים", בשקפה את המצב המסובך. זמני כרת ברית עם האחד, וכאשר נזקק לעזרה בצר לו מצא שליט אחר. המלך החדש הסגיר אותו בלי להניד עפעף. הנבואה מבשרת שלא רק אשדוד תיחרב, אלא גם מצרים תיפגע: "כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים, ואת גלות כוש, נערים וזקנים, ערום ויחף".

דמותו הערומה והיחפה של הנביא אמורה להזכיר לכל רואיה את מצבם של אלה שיפלו בשבי המשפיל של סרגון. מחאתו התיאטרלית והנועזת של ישעיהו נמשכה שלוש שנים. כל עוד נמשכה התסיסה בירושלים עמד ישעיהו כשחקן יחידי במצוות ה', כדי לבלום את הסטייה החבויה בחלומו החדש-ישן של חזקיהו על הצטרפות לברית נגד אשור. חלום ההתעצמות האזורית של חזקיהו היה לחלום הבלהות של ישעיהו.

⁷ ראו ח' תדמור, 'חטאו של סרגון', ארץ ישראל ה' (תשי"ט), ע' 153-163.